

Van'da Güvercin Yetiştiriciliğinde Kullanılan Sözcükler

Bedri SARICA*

GİRİŞ:
Meslekî veya bilimsel bir alanın söz varlığı üzerine Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri ciddi çalışmalar yapılagelmiştir. Meslek dallarının “teknik terim” oluşu gerekçesiyle yabancı sözcüklere yönelişini engellemede, halk ağzından söz derlemek iyi bir yoldur. Derlenen sözcükler ilgili dallara, alanlara teklif edilebilir. Ayrıca ileride bugünkü kültürel değerleri anlamak ve yorumlamak için bugünü iyi değerlendirmek, bilgileri yerli yerinde ve doğru göstermek gerekir.

Ülkemizdeki güvercin kültürü son derecede zengin bir söz dağarcığına sahiptir. Eski metinlerden günümüze kadar güvercinin değişik türleri ve belli amaçlara göre yetiştirilmesi ile ilgili kullanılan sözler bu yazının temelini oluşturmaktadır. Ancak bu yazının amacı, Van'daki güvercinle ilgili sözlerin ortaya çıkarılmasıdır.

Güvercin dünyada en sevilen ve yetiştirilen kuşlardan birisidir. Ülkemizde binlerce meraklı olan güvercin hakkında, pek çok söz ve sözcük ortaya konmuştur. Genel ağda (internet) “güvercin” sözcüğü aratıldığında yüzlerce ağ sayfası karşımıza çıkabilmektedir. Türkçe güvercin terimleri yönünden zengin bir söz dağarcığına sahiptir. *Derleme Sözlüğü*'nde (D.S.) güvercin *gövercin/göğercin/gövercin* olarak birkaç yerde *göğercin* biçimiyle Erçiş, Van ve Kerkük'te tespit edilmiştir.

Türk Dil Kurumunun *Türkçe Sözlük*'ünde güvercin için “*Güvercingillerden, hızlı ve uzun zaman uçabilen, kısa vücutlu, sık tüylü, birçok evcilleşmiş türü bulunan, yemle beslenen kuş (Columba)*” olarak söz edilir (Türk Dil Kurumu, 1988).

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Van.

Güvercinler tüysüz ve kör doğar. Anne ve babanın kursaklarında salgılanan ve “*güvercin sütü*” denilen özel bir salgıyla beslenirler. Türkiye'deki güvercinler *mavi güvercin* (*columba oenas*), yerleşik yaşayan yerli ırkların atası olan *kaya* ya da *kır güvercini* (*columba livia*), halkalı güvercin veya tahtalı (*columba polumbus*)'dır. (*Büyük Larousse*)

Temel Türkçe Sözlük'te güvercin, “*güğercin: ehlî, yabani, pek çok cinsi bulunan güzelliği ve etinin lezzeti ile meşhur, bazıları çok gösterişli bir kuştur. Eşanlamlısı hamâme, kebûter* (Tulum, 1985).

Günde iki öğün buğday ve arpa kırığı ile beslenen güvercinler ayda iki yumurta verir. 21 günde kuluçkadan çıkan güvercin yavrusu, 20-25 günde uçmaya gelir. Yavrusunu uçuran anne bir hafta sonra yine yumurtlamaya başlar. Bazen güvercin henüz yavrulu iken de yeni yumurta çıkarabilir. Bir veya iki yumurta verdikten sonra tekrar kuluçkaya yatar. Yumurtaların bakımından erkek güvercin de sorumludur. Yumurtalarının yerinden oynandığını fark eden kuş yumurtalarına bakmayabilir. Van güvercinlerinin öne çıkan özelliği havada çok uzun süre kalabilmesi ile sürekli ve güzel takla atabilmesidir. Kimi güvercinlerin 8-12 saat havada kalabildiği anlatılır.

Güvercin çok eski zamanlardan beri bilhassa uzun uçuşu nedeniyle haberleşme amacıyla yetiştirilmiştir.

Üç semavî dinde güvercin kutsal bir mevki edinmiştir. Bu yüzden öldürülmesi, avlanması ve etinin yenmesi genellikle günah sayılır. Buna karşılık Anadolu'da güvercin yetiştirmenin uğursuz sayıldığı inancı da yaygındır (*Büyük Larousse*). Van'da güvercin beslemek yaygın olmasına karşılık güvercin yetiştirmenin, eve uğursuzluk ve musibet getirdiği inancı da vardır. Erkek güvercinin guruldaması hayra yorulmaz. Güvercinin kendi dilinde bir şeyler söylediği ve beddua ettiği düşünülür. Halk arasında kimilerinin başına gelen kaza, bela, hastalık vb. musibetler güvercin yetiştirmeye bağlanır. Bazısının güvercin yetiştirmesi “uygun düşmez”.

Halk Edebiyatında Güvercin:

Dede Korkut hikayelerinde Deli Dumrul Azrail'den ölen yiğidin öcünü almak ister. Azrail ile karşılaşınca Azrail, bir güvercine dönüşür (Ergin, 1989: 179).

Güvercin, “şekil değiştirme” motifi ile üç Van masalında karşımıza çıkar (Önay, 1995: 144).

“SİYAH TAVUĞUN YUMURTASI” MASALINDA: Çingene kız kendisini ağacın tepesine çıkaran kızın başındaki beyaz tüyü çekince, kız beyaz bir güvercin olur. Şehzâde, karısı çingene kızının ısrarı ile güvercini öldürür. Güvercinin kanının döküldüğü yerde kocaman bir çınar biter.

“HIYARLAR KIZI” MASALINDA: Şehzâde, karısı çingene kızının ısrarı üzerine elindeki reyhanı yere atınca, reyhanlar bir çift güvercin olur. Vurulan güvercinler bu defa tazıya dönüşürler.

“MAHMUR İLE MAYMUN KIZ” MASALINDA: Kocası, kayın biraderleri tarafından öldürülen Maymun Kız, beslemeleri ile beraber güvercin olur. Kocasını iyileştirecek ilâcı pâdişaha verdikten sonra ortadan kaybolurlar.

Bir masalda güvercin insan gibi konuşur: (Önay: 144)

“CANPOLAT” MASALINDA: Havuzun başındaki ağaca konan iki güvercin, Dünya Güzeli’ni arayan Mirza Mehmet’in neler yapması gerektiğini kendi aralarında konuşurlar. Mirza Mehmet konuşulanları duyar. Güvercinlerin attığı teleği havuza batırınca havuz kurur.

Divan Edebiyatında Güvercin:

Eski edebiyatta güvercinin inlemeye benzer sesi dikkat çekmiştir. Şeyhoğlu Mustafa’nın *Hurşitname*’sinde (Telif: 1387) güvercin inlemesiyle rebab çalan kişilere benzetilmiştir (Şentürk, 1991).

Sâmi’nin;

*Uçar o çeşm-i kebûdun hayali çeşmimde
Kebûter-i ser-i bâm-ı nigâhım olmuştur.*

Beytinde şair, gözlerini kaşlarına doğru dikerek hayale dalyor. Üst kirpiklerini saçığa benzetiyor ve sevgilinin mavi gözlerinin hayalini de bu saçığa konan güvercin diye düşünüyor (Onay, 1993: 300).

Hayali Bey divanında güvercin; gökte uçuşu, halhal takması, etinin kebab yapılması, barınak yerleri (kebûter-hâne) gibi özellikleriyle kanadına mektup bağlanarak postacılıkta kullanılması nedeniyle ele alınır. Aşk, gönül, sevgili, zülûf, vb. için benzetilen durumdadır. Hamam-ı akl sözü ile akıl güvercine benzetilir (Kurnaz, 1987: 508).

Babür divanında güvercin mektup götürme özelliği ile anlatılır:

*Kebûter ilte sin hattım ni bollay ger îabûl îtseng
Köngülñi ballasam ol nâme yanglı! perr ü bâling!a* (Yücel, 1995: 96-4).

Eski Metinlerde Güvercin:

Güvercin sözcüğü Altun Yaruk’ta *kögürçkün* ve karışık olarak *kögürçgen* olarak geçer (Kaya :299, 620 vb.).

Divanü Lugat’it Türk’te kögürçkün (ككرجگون) “güvercin” *kögürçgünleş-* “güvercini öndül (bahis) koyarak yarışa girmek”tir. Buradan Türklerde güvercin yetiştiriciliğinin çok eski bir mazisi olduğu anlaşılmaktadır (Atalay).

Nevâî'nin eserlerinde cuvana "güvercin yavrusu", *mâğ* "başı ve kuyruğu bir renkte olan güvercin"dir (Levent, 1966). Yine aynı sözcük (*mâğ*) Ş: Süleyman Efendi'de "baş, kanat ve kuyruk ucu hep bir renk olan güvercin" (Ş. Süleyman Efendi, H. 1298) Abuşka'da ise *şol kebûtere dîrler ki kuyruğı ve kanatlarınuñ ucu bir renk ola eger siyah ve eger ak. Eger siyah olsa siyah mâğ ve eger ak olsa sefid mâğ dîrler her ne renk olsa anıñla istimâl iderler* (Abuşka, 1970).

Tarama Sözlüğü'nde *ağ kuyruk* "kanatları siyah ve kuyruğı ağ", *çağşırlı* (çağşurlu) *güvercin* "ayaqları kıllı güvercin", *dönek* "bir cins göğercine denir ki havâda uçarken taklabâzlık ider" olarak tanımlanır (*Tarama Sözlüğü*).

Anadolu Ağızlarında Güvercin:

Derleme sözlüklerinde güvercini anlatan aşağıdaki sözcükler güvercin kültürünün zenginliğini gösterir (Bozkaplan, 1992):

<i>ala merdinli:</i>	bir çeşit g.
<i>angut:</i>	koyu kırmızı renkte evcil g.
<i>bayat:</i>	iki ayrı cins güvercinin birleşmesinden oluşan melez g. yavrusu
<i>çızlak:</i>	güvercin yavrusu
<i>dağ kıyıt:</i>	yaban g.
<i>dönek:</i>	takla atan. g.
<i>ev kuşu</i>	Güvercin
<i>göbüt:</i>	dağ g.
<i>gökçe:</i>	yaban g.
<i>guguk:</i>	bir cins kır g.
<i>kır güvercini:</i>	gök renkli yaban g.
<i>kırk kanat:</i>	kuyrukları fazla tüylü g.
<i>kıyt:</i>	adi ev g.
<i>lap güvercin:</i>	kül renkli ve yaban g.
<i>tahtacı:</i>	havada takla atan g.
<i>tahtalı:</i>	yaban g.
<i>taklacı</i>	havada takla atan g.
<i>uçalan:</i>	çok uçan g.
<i>yaban tavuğu:</i>	yaban g.
<i>yakalı:</i>	omuzları kanatları düzünden manto yakalı gibi kürklü g.

GÜVERCİN SÖZCÜĞÜ:

Clauson, köğürçün sözcüğünü “pigeon, dove; morphologically obscure, but prob.connected with kö:k in the sense of “a grey bird” olarak gösterir (Clauson, 1972: 713).

İ. Zeki Eyüboğlu’na göre güvercin sözcüğü, “gök, mavi yeşil, mor” anlamlarına gelen kögermek, köğermek, göğermek (yeşermek, mavileşmek, morarmak) ile –çin ekinin birleşiminden oluşmuştur (Eyüboğlu 1988).

Güvercin sözcüğünün gök ile ilgisi aşağı yukarı bir çok bilim adamı tarafından kabul görmüş gibidir. Yalnız *gök* sözcüğü mavi ve yeşil gibi birkaç rengi karşılamaktadır. Bunlardan daha çok mavi renk, güvercin rengini vermesi yönünden konumuzla daha alakalıdır. Bizde *gök* ile ifade edilen güvercin Farsça’da da bizdekine benzer *kebûter* (kebût:mavi) sözcüğü ile gösterilir ki, iki dilin birisinden diğerine anlam aktarması olduğunu düşünüyoruz. Bazı dünya dillerinde güvercin için aşağıdaki sözcükler kullanılır (22 Dilde Sözlük, 1987):

İsveççe:	<i>Duva</i>	Danca:	<i>Due</i>
Lehçe:	<i>Golab</i>	Çekçe:	<i>Holup</i>
Sırpça-Hırvatça:	<i>Golup</i>	Almanca:	<i>Taube</i>
Macarca:	<i>Galamp</i>	Rusça:	<i>Gólup</i>
Yunanca:	<i>Periste’ri</i>	Arapça:	<i>Hamama</i>
İbranice:	<i>Yonah</i>	Japonca:	<i>Hato</i>
Felemenkçe:	<i>Duif</i>	Suahilice:	<i>Nijüwa</i>
İngilizce:	<i>Pigeon</i>	Fransızca:	<i>Pigeon</i>
İspanyolca:	<i>Pichón</i>	İtalyanca:	<i>Piccione</i>
Portekizce:	<i>Pompo</i>	Fince:	<i>Kyybkymen</i>
Romence:	<i>Porumbel</i>		

Bugünkü Türk lehçelerindeyse (*Türk Lehçeleri Sözlüğü* 1991), güvercin için aşağıdaki sözcükler kullanılır:

Azerbaycan Türkçesi:	<i>Göyärçin</i>
Başkurt Türkçesi:	<i>Kügärsin</i>
Kazak Türkçesi:	<i>Köğersin/ kepter</i>
Kırgız Türkçesi:	<i>Kögüşkön</i>
Özbek Türkçesi:	<i>Käptär/ kábütär</i>
Tatar Türkçesi:	<i>Kügärçin</i>
Türkmen Türkçesi:	<i>Gögerçin/ kepderi</i>
Uygur Türkçesi:	<i>käptär</i>

Yukarıda görüldüğü gibi Türk lehçeleri genellikle güvercin sözcüğünün değişik söylenişlerini kullanmaktadır. Ancak Özbek, Türkmen ve Uygur Türkçelerinde Farsça kebûter'in türevleri kullanılmaktadır. Türkçe'den daha eski dönemlerde ayrılmış Yakutça'da *xoluup* (Vasiliev,1995), güvercini karşılar.

Van'da Güvercin Yetiştiriciliğinde Kullanılan Sözcükler

Van'da güvercin için daha çok “*ev kuşu*”, az da olsa “*göğercin*” denir. *Göğercin* sözcüğü daha çok yabancı güvercin için kullanılır. Hatta güvercin sözcüğü özellikle ev kuşlarından ayrı değerlendirilecek kadar farklı bir tür gibi düşünülür. Konuştuğumuz bütün kuşçular ev kuşu ile güvercinin aynı şey olmadığını ısrarla belirtmektedirler. Ev kuşlarının bacakları genellikle evlerin damındadır. Barnağına -diğer benzer hayvanlarda olduğu gibi- “*kümes*” veya “*pin*” denir.

Derlememizde tespit ettiğimiz sözcükler bazen yalnızca bir kişide görülmektedir. Bu terimleri kontrol etmek için başka kuşçulara sordüğümüzda böyle bir tabiri duymadıklarını ifade edebilmektedir. Kuşçuların birbirinden habersiz zaman zaman buldukları isimler genellikle dar bir alanla sınırla kalabilmektedir. Kimi kuşçular zamana ve zemine göre kuşlarına yeni adlar verebilmektedir. Genellikle *erepliçil* veya *çilerep* diye anılan kuş bir kuşçumuzda *markaryos* olabilmektedir. Muhtemelen Kıbrıs harbi ile alakalı olan bu isim 1974'lü yılların hatırasını canlandırmaktadır. Bir derleyicimiz verdiği *eşekduman* adının kendisinden Van'a yayıldığını ifade etmektedir.

Yalnız bir kişide tespit edilen sözcük, parantez içerisinde gösterilmiştir. Güvercinlerin adları genellikle şu esaslara göre verilir:

Renge göre:

- Kuyruk rengine göre
- Genel vücuda dağılmış renklerine göre
- Bacaktaki tüylere göre
- Göz renklerine göre
- Gaga rengine göre:

Biçime göre:

- Kuyruk şekline göre
- Kafadaki tüylerin şekline göre
- Bacaktaki tüylere göre:
- Gaga şekline göre
- Kanata göre:

Kuşun karakterine veya öne çıkan tavrına göre:

Renge Göre:

Renkler, güvercin cinslerinin tespitinde çokça kullanılır. Bu sınıflandırmada renk bildiren *kara, beyaz, ak*, gibi sözcükler yanında temelde renk adı olmayan *nuskalı, sıfır, Zeynep* gibi adlar da sonradan kazanılmış anlam olarak güvercin tasnifinde kullanılır. *Kelebek, atmaca*, gibi adlar, benzetme yoluyla güvercinlere verilir. Temelde bir renk anlamı vermese de *İranlı, tekgöz* gibi isimler bölge insanı tarafından renk tasnifi içerisinde değerlendirilmiştir. Renklerin -kuşun vücudunda bulunduğu yere göre- birkaç kuş sınıflandırılması vardır:

· Kuyruk rengine göre

Karakuyruk: Kuyruğu siyah olan güvercindir.

Delikarıkuyruk: Karakuyruk güvercinin beyaz kafasında serpili halde siyahlıklar olmasıdır.

Dumankuyruk: Kuyruğu gri olan güvercindir.

Tavukkuyruk: Kuyruğunda sarı kahverengi tüy bulunan güvercindir.

İncikuyruk: Kuyruk uçlarının tamamının ya da bir kısmının siyah renkte olduğu güvercindir.

Süslükuyruk: Kuyruğunda siyah beyaz karışık renkler bulunan güvercindir.

Sıfırkuyruk: Kuyruğu koyu siyah olan güvercindir.

Nişankuyruk: Kuyruğunun bir veya iki teleği siyah olan güvercin. Bkz. *Kuyruğunişanlı*

Kuyruğunişanlı: Kuyruğunun bir veya iki teleği siyah olan güvercin. Bkz. *nişankuyruk*.

· Göz renklerine göre:

İranlı: Gözün tamamının siyah olduğu güvercin.

Tekgöz: Bir gözünün tamamının siyah ve diğerinin gözbebeği ile belli olduğu güvercin.

· Genel vücuda dağılmış renklerine göre:

Bırdobelek (Krş."Bırdo"): Karışık renkteki güvercin. Bkz. *çilo*.

Delisıfır: Kafasında serpme, göğsünde ve kuyruğunda siyah renk bulunan güvercin. Buna son zamanlarda *kobra* da denmektedir.

Duman: Vücudunda gri renk bulunan güvercin olup bu da ikiye ayrılır:

Erepliçil veya çilerep: Siyah-beyaz karışık renkteki güvercin Bkz. *markaryos*

Markaryos: Siyah-beyaz karışık renkteki güvercin (Hakan Güven). Bkz. *erepliçil*.

Nuskalı (Krs. "muskalı"): Beyaz güvercinin kanadında muskaya benzer şekil bulunan güvercin.

Külduman: Tamamı kül renkte olan güvercin.

Göğsüdüman: Göğüs kısmı kül rengi olan güvercindir.

Eşekdüman: Göğsünde ve kuyruğunda gri renk bulunan güvercin. (Bu adı A. Polatoğlu kendisinin verdiği söylemektedir.)

Zilerep: Rengi tamamen siyah olan güvercindir.

Sütbeyaz: Rengi tamamen beyaz olan güvercindir.

Sıfır: Göğüste ve kuyrukta siyah rengin bulunduğu güvercin.

Zeynep: Göğüste ve kuyrukta kırmızımsı (kahverengi) rengin bulunduğu güvercin.

Göğçil: Göğüste, kuyrukta ve sırtta koyu gri rengin bulunduğu güvercin.

Güvercinli: Van'da çatılarda yaşayan yabancı güvercinlere benzeyen evcil güvercin

Çilo: Vücudu kırçıl, siyah-beyaz ve gri olan güvercin. Bkz. *Bırdobelek*.

Sarı: Üzerinde limon sarısı rengin bulunduğu güvercin.

Kelebek: Kanat uçlarının ve kuyruğun siyah olduğu güvercin. Sadece kanat uçları siyah olana da denir.

Atmaca: Koyu kahverengi olan güvercin.

· **Gaga rengine göre:**

Dimdiksiyah: Gagası siyah olan güvercin.

Dimdikbeyaz: Gagası beyaz olan güvercin.

Biçime Göre:

Güvercin tasnifinde ikinci önemli yol, kuşun öne çıkan bazı biçimsel özellikleridir. Kanat, kuyruk, kafa ve bacak tüyleri ayırıcı nitelikleri oluşturur. Gaganın büyüklüğüne de dikkat edilmiştir.

· **Kuyruk şekline göre**

Çatalkuyruk: Kuyruğunun ortası eksik olan güvercindir.

Gotto (Krs. "goddo"): Kuyruk tüyleri çekilmiş güvercindir.

Destekuyruk: Kuyruğu deste gibi açılan güvercin.

· **Kafadaki tüylerin şekline göre:**

Papahlı: Kafanın arkasındaki tüylerin kalkık olduğu güvercin. Bkz. *pompili*.

Dikenpapah: Tüylerin tek tek kalkık olduğu güvercin.

Noktapapah: Tek tüyün kalkık olduğu güvercin.

Güllü: Gaga ile göz arasında ya da gözlerin hemen üstünde kalkık tüyün bulunduğu güvercin.

Küpelî: Kulağının yanında kalkık tüyü olan güvercin.

Pompili: Kafanın arkasındaki tüylerin kalkık olduğu güvercin. Bkz. *papahlı*.

Bunların dışında hem renk hem de kafa tüyüne göre ad alan güvercinler de vardır:

Erepliçil papaahlı: Kafanın arkasındaki tüylerin kalkık olduğu güvercin olup vücut tüyleri siyaha yakın kırçılı renktedir.

· **Bacaktaki tüylere göre:**

Çizmeli: Bacağının yarısına kadar tüy olan güvercin.

Mıho (Krş. *mi'o*): Bacağında tüy olmayan güvercin. Posta güvercini. Bkz. "Genel Karakterine ve tavırlarına göre"

Paçalı: Parmak uçlarına kadar tüyün bulunduğu güvercinlerdir. Bacağında daha fazla tüy olana "*bol paça*" denir

Yaşmaahlı: Paçalıdır, yüzü tüylüdür.

Paçasız: Uzun mesafeler gidebilen bacakları tüysüz güvercin. *Mıho* da denir

· **Gaga (dimdik) şekline göre:**

Dıgdıg: Gagası kısa ve beyaz olan güvercin. Bkz. *hurmadimdik*.

Hurmadimdik: Gagası kısa ve beyaz olan güvercinidir. Bazı hurmadimdiklerin gagası sarımtırak olabilir (Ali Polatoğlu). Bkz. *dıgdıg*

· **Kanata göre:**

Salakkanat: Kanadı kuyruğunu altında (salınmış) olan güvercin.

Genel Karakterlerine, Tavırlarına Göre:

Kuşların bazı davranışları, uçuş özellikleri, tavırları güvercin tasnifinde kullanılır. Bu adların bir kısmı eş anlamlı gibi görünse de kuşçudan kuşçuya değişen ufak tefek anlam ayrımları vardır.

Anaç: Kaçak kuştur. Kendi damından başkasına konmaz. Bkz. *Baş kuş, kaçak, zır*

Baş kuş: Kaçak kuştur (İzzetin Laleci). Kendi damından başkasına konmaz. Bir yaşını geçmiş anaç kuştur (Ali Polatoğlu). Bkz. *Anaç, kaçak, zır*.

Beygoz: İyi uçmayan, takla atamayan kötü kuş. Bkz. *ergoz*.

Dam tahlacısı: Pek uçmayan ama yerinde bile takla atan kuş.

Dönek: Satılan veya başkasına verilen güvercinin eski yuvasına geri dönenidir (İzzetin Laleci).

Ergoz (Krş. "elgoz"): İyi uçmayan, takla atamayan kötü kuş. Bkz. *beygoz*.

Fırtçı: Düz takla atan güvercin.

Göğcü: Çok yüksekere havalanabilen güvercin.

Kaçah: Başka bir yerde barınmayan, yaşadığı yere sıkı sıkıya bağlı olan güvercin.
Bkz. *zir, baş kuş, anaç*.

Lâl: Genellikle karakuyruk ve kafası serpmeli siyah kuşlarda olan erkeği guruldamayan kuş.

Miho (Krş. *milo*): Bacağında tüy olmayan güvercin. Posta güvercini. Kimi kuşçulara göre miho, ev kuşu değil çatılara konan yabancı güvercinlerdir (Hakan Güven). Miho sözcüğü bacağına tüysüz oluşundan çok iyi uçamaması ve takla atamaması ile öne çıkar. Yabancı güvercinlerle eşleştirme sonucu ortaya çıktığı düşünülebilir. Düz uçar. Estetik bir değeri yoktur. Halk ağzında işe yaramaz, beceriksiz kişilere *miho* denir. *Ergoç'a* yakın bir anlamı vardır. Bu yüzden genel karakteristik özelliğine göre" de sınıflandırılabilir.

Tahlacı: Havada takla atan güvercin.

Zır: Kuşun çalınıp veya alındıktan sonra eski yerine dönenidir (Hakan Güven).
Bkz. *Kaçak, anaç, baş kuş*.

Güvercin İndirme Terimleri:

Güvercin ile uğraşanların en çok rağbet ettikleri ve hoşlandıkları konu havadaki güvercini indirmektir. Havadaki güvercin yabancı bir ev kuşudur. Vanlı kuşçulara göre kuş kimin damına konarsa o dam sahibine ait olur. Yabancı kuşların indirilmesinde zamanla bazı teknikler geliştirmiş olan kuşçular bu teknikleri kimi sözcüklerle ifade etmiştir.

Güvercin uçurma: Güvercini havalandırma, uçurma.

Kanat bağlama: Yakalanan yabancı kuşun kanatlarının belli bir usule göre ipele bağlamaktır.

Kanat dikme: Yakalanan yabancı kuşun kanatlarının belli bir usule göre ipele bağlamaktır. Böylece yakalanan kuş uçamaz ve uzağa kaçamaz.

Kanat kesme: Yakalanan yabancı kuşun kanatlarının makasla kesilmesidir.

Kanat verme: Makaslanan kuşun kanatlarının çekilip yeniden çıkmasıdır.

Kuş elleme: Başkasına ait bir güvercini dama indirip yakalamak için kuşçunun kendi kuşlarını havalandırmasıdır.

Kuş tutma: Başkasına ait bir güvercini yakalamaktır.

Makaslama: Yakalanan yabancı kuşun kanatlarının makasla kesilmesidir.

Parlak etme: Başkasına ait bir güvercini dama indirip yakalamak için kuşçunun kendi kuşlarını dam üstünde havalandırmasıdır.

Parlak verme: Başkasına ait bir güvercini dama indirip yakalamak için kuşçunun kendi kuşlarını dam üstünde havalandırmasıdır.

Güvercinin Uçuşu ve Güvercin Uçurma Terimleri:

Avuç içi çekme: Yabancı bir evin damında avuç içine alınan kuşun bir anda boşluğa bırakılmasıdır. Yerden kısa bir mesafede kuşun havada kalması ve uçuşu istenir. Kuşun, buradan havalanıp kendi yuvasının bulunduğu dama uçuşu beklenir. Bu daha çok rekabet halindeki kuşçuların birbirleriyle bahisleşmesinde kullanılan bir uçurma türüdür.

Göge yükselme:

Kanat kilitlemesi: Yorgun kuşun kanatlarını açamayıp halsiz düşmesidir.

Kayık verme: Güvercinin uçarken hiç çırpmadan kanatlarını açıp havada süzülmesidir.

Kol boyu sıkamak: Güvercinin göğsü avuç içine alınarak havaya fırlatmaktır.

Kol boyu (çıkma): Kuşun hafifçe yükselip bir iki takla atmasıdır.

Mızrak boyu çekmek: Takla atan güvercinin dikine havalanıp beş-altı kez takla atmasıdır. Bkz. *mızrak çekme*.

Mızrak çekme: Takla atan güvercinin dikine doğru havalanıp beş-altı kez takla atmasıdır. Bkz. *mızrak boyu çekmek*.

Şapşaplama: Güvercinlerin eş tuttuktan sonra uçarken kanatlarının çıkardığı sestir.

Tahla atma: Havada takla atmak.

Diğer Güvercin Terimleri:

Ağzı yavrulu: Yavrusuna kusan kuşun gagasının her iki tarafında iz bulunur. Buna *ağzı yavrulu* denir.

Baş (kuş): Anaç, damına sadık kuş.

Bazısına düşmemek: Güvercin beslemenin kimi insanlara uygun düşmediği, hastalık, kaza, bela, musibet getirdiğini anlatmak için "Ona düşmez" denir.

Bir baş gitmek: Damdan havalanan kuşun arkasına bakmadan veya etrafta tur atmadan düz uçuşmasıdır.

Boynu dönme: Güvercinin vitaminsizlikten dolayı boynunun aşağı doğru bükülmesidir.

Cırtlamak: Gübrelemek.

Çinedan(lık): Kursak.

Dındık: Erkeğin dişiye kovalayıp yuvaya sürmesi ve yumurtlamaya zorlamasıdır.

Dimdiğe düşürme: Erkek güvercinin dişi güvercini yumurtlamaya zorlamasıdır.

Dimdik: Gaga.

Dombala (Krş. domalma/dombalan): Yeni yavruların takla atamaya çalışırken düştüğü komik durum.

Emişme: Erkek ve dişinin gagalarını birbirine geçirmesidir.

Eramik (Krş." Aramik): Yumurtlamayan (dişi) güvercin.

Erime: Uzun süre havada kalan ve uçan kuşlar zayıflar. Buna *erime* denir. Nedeni bilinmeyen bazı rahatsızlıklar da kuşun zayıflayıp küçülmesine yol açar. Buna da *erime* denir.

Eş tutma: Dişi ve erkek güvercinin aynı yuvayı paylaşmasıdır.

Ev kuşu: Evlerde beslenen güvercin.

Gırık: Yavru güvercin (İzzetin Laleci). Kimi yetiştiriciler iyi uçamayan veya takla atamayan kuşlara da aynı adı verir.

Gözü kara gelmek: Kışın kar yağdığında kuşlar kendi yuvalarının bulunduğu evin damını tanıyamaz. Kar tanımayı zorlaştırır. Bkz. *Gözü kara gelmek*.

Gözünü kar almak: Kışın kar yağdığında kuşlar kendi yuvalarının bulunduğu evin damını tanıyamaz. Kar tanımayı zorlaştırır. Bkz. *Gözü kara gelmek*.

Guğuldamak: Erkek güvercinin ses çıkarması, guruldaması.

Halhallı: Kuşun ayağına hareket edince ses çıkaran bir tür bilezik takılır. Bu bilezikli güvercine *halhallı* denir.

İyi damar: Eski dönemlerden kalan yerli güvercin.

Kaçak kanada düşmek: Alıcı kuşa rastlayan güvercin korku ve telaşla çok hızlı kanat çırparak kaçmaya başlar. Buna *kaçak kanada düştü* denir.

Kızışma: Eş tutma zamanı erkek kuşun çiftleşme isteği göstermesi.

Kuşçu: Kuş -genelde güvercin- yetiştiren, kuşçu.

Perde atmak: Gıdasız (kireçsiz) kalan güvercin, kabuğu ince veya sadece zardan oluşan kabuksuz yumurta çıkarırsa buna perde atmak denir.

Pıhpıh: Boğazın iltihaplanması sonucu kuşun öksürüğe benzeyen ses çıkarması (Hakan Güven).

Pin: Yuva, kümes.

Kanat sıkamak: Dama inen kuşun bir süre göğsünü öne alarak kendisini germesidir.

Telege düşmek: Tüy dökmeye başlamak. Bkz. *Tüleğe girmek*.

Tıs: İnsandan kaçmayı yere sünen, kapanan güvercin.

Tıskırmak: Güvercinin keyifsiz olması (Hakan Güven).

Tıslamak: Çiftleşmek

Toy (kuş): Yavru, henüz iyi uçamayan kuş.

Tüleğe girmek: Tüy dökmeye başlamak. Kuşlar güne doğru tüy dökmeye başlar. Buna *tüleğe girmek* denir. Bkz. *Telege düşmek*.

Tülek: Tüyünü dökmüş güvercin.

Yavruya kusma: Güvercinler belli bir zamana kadar yavrularını kendi ağızlarıyla beslerler. Buna yavruya kusma denir.

Yavruyu boğma: Yavruya bakmama.

Yeme düşme: Güvercinin yem yemeye başlamasıdır.

Yemlik: Yemlik.

Yumurtanın ters dönmesi: Yumurtalı kuşun takla atarken yumurtasının ters gelip yumurtlayamaması (Hakan Güven).

Yumurtayı lak etme: Kuluçka döneminde yumurtaların bozulmasıdır.

Yumurtayı nişanlama: Yavru çıkmadan birkaç gün önceden yumurtanın bir tarafının çatlatılmasıdır. Bunu güvercin yapar.

Yuva kızdırma: Erkek güvercinin dişi yumurtlamadan önce sahiplendiği yuvadır.

Sonuç:

Güvercinin doğumu, büyümesi, hastalanması, iyileştirilmesi, uçmaya hazırlanması, başka kuşların elde edilmesi, belli amaçlar için yetiştirilmesi, gibi uğraşlar bu alana ait bir terminolojinin oluşmasını sağlamıştır. Güvercin yetiştiriciliğinde kullanılan sözcükler konusunda Van oldukça zengin bir birikime sahiptir.

Van'daki Güvercin Sözlere Dizini

<i>Ağzı yavrulu</i>	<i>Delikarakuyruk</i>
<i>Anaç</i>	<i>Delisfer</i>
<i>Atmaca</i>	<i>Destekuyruk</i>
<i>Avuç içi çekme</i>	<i>Dığdığ</i>
<i>Baş (kuş)</i>	<i>Dındık</i>
<i>Baş kuş</i>	<i>Dikenpapah</i>
<i>Bazısına düşmemek</i>	<i>Dimdiğe düşürme</i>
<i>Beygoz</i>	<i>Dimdik</i>
<i>Bırdobelek (Krş. "Bırdo")</i>	<i>Dimdikbeyaz</i>
<i>Bir baş gitmek</i>	<i>Dimdiksiyah</i>
<i>Boynu dönme</i>	<i>Dombala (Krş. domalma/ dombalan)</i>
<i>Cırtlamak</i>	<i>Dönek</i>
<i>Çatalkuyruk</i>	<i>Duman</i>
<i>Çilo</i>	<i>Dumankuyruk</i>
<i>Çinedan(lak)</i>	<i>Emişme</i>
<i>Çizmeli</i>	<i>Eramik (Krş. "Aramik")</i>
<i>Dam tahlacı</i>	<i>Erepliçil papahlı</i>

<i>Erepliçil veya çilerep</i>	<i>Kuş elleme</i>
<i>Ergoz (Krş. "elgoz")</i>	<i>Kuş tutma</i>
<i>Erime</i>	<i>Kuşçu</i>
<i>Eş tutma</i>	<i>Kuyruğunişanlı</i>
<i>Eşekduman</i>	<i>Külduman</i>
<i>Ev kuşu</i>	<i>Küpelî</i>
<i>Fırtçı</i>	<i>Lâl</i>
<i>Girik</i>	<i>Makaslama</i>
<i>Gotto (Krş. "goddo")</i>	<i>Markaryos</i>
<i>Göğcü</i>	<i>Mıho (Krş. "miho")</i>
<i>Göğcil</i>	<i>Mızrak boyu çekmek</i>
<i>Göğ yükselme</i>	<i>Mızrak çekme</i>
<i>Göğsüdüman</i>	<i>Nişankuyruk</i>
<i>Gözü kara gelmek</i>	<i>Noktapapah</i>
<i>Gözünü kar almak</i>	<i>Nuskalı (Krş. "muskalı")</i>
<i>Guğuldamak</i>	<i>Paçalı</i>
<i>Güllü</i>	<i>Paçasız</i>
<i>Güvercin uçurma</i>	<i>Papahlı</i>
<i>Güvercinli</i>	<i>Parlak etme</i>
<i>Halhallı</i>	<i>Parlak verme</i>
<i>Hurmadimdik</i>	<i>Perde atmak</i>
<i>İncikuyruk</i>	<i>Pıhpıh</i>
<i>İranlı</i>	<i>Pin</i>
<i>İyi damar</i>	<i>Pompili</i>
<i>Kaçah</i>	<i>Salakkanat</i>
<i>Kaçak kanada düşmek</i>	<i>Sarı</i>
<i>Kanat bağlama</i>	<i>Sıfır</i>
<i>Kanat dikme</i>	<i>Sıfırkuyruk</i>
<i>Kanat kesme</i>	<i>Süslükuyruk</i>
<i>Kanat kilitlenmesi</i>	<i>Sütbeyaz</i>
<i>Kanat sıkamak</i>	<i>Şapşaplama</i>
<i>Kanat verme</i>	<i>Tahla atma</i>
<i>Karakuyruk</i>	<i>Tahlacı</i>
<i>Kayık verme:</i>	<i>Tavukkuyruk</i>
<i>Kelebek</i>	<i>Tekgöz</i>
<i>Kızışma</i>	<i>Telege düşmek</i>
<i>Kol boyu (çıkma)</i>	<i>Tıs</i>
<i>Kol boyu sıkamak</i>	<i>Tiskirmek</i>

<i>Tıslamak</i>	<i>Yemlik</i>
<i>Toy (kuş)</i>	<i>Yumurtanın ters dönmesi</i>
<i>Tüleğe girmek</i>	<i>Yumurtayı lak etme</i>
<i>Tülek</i>	<i>Yumurtayı nişanlama</i>
<i>Yaşmalı</i>	<i>Yuva kızdırma</i>
<i>Yavruya kusma.</i>	<i>Zeynep</i>
<i>Yavruyu boğma</i>	<i>Zır</i>
<i>Yeme düşme</i>	<i>Zilerep</i>

Kaynaklar:

- ATALAY, Besim: *Divanü Lügati't-Türk Tercümesi III*, s.419., c II. s. 226.
- ATALAY, Besim: *Abuşka Lügati veya Çağatay Sözlüğü*, Ankara 1970.
- BOZKAPLAN, Şerif Ali: "Türkiye Türkçesi Ağzlarında Kuş İsimleri ve Onların Sistematiği", *TDAY-Belleten 1987*, Ankara 1992 s.43-79.
- Büyük Larousse*, 10. cilt, "güvercin" maddesi, İstanbul.
- CLAUSON, Sir Gerald, *An etimological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford, 1972, s.713.
- Derleme Sözlüğü*: VI. Cilt, Ankara 1993.
- ERGİN, Muharrem: *Dede Korkut Kitabı I*, TDK yay. Ankara 1989.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki: *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Sosyal Yay. İstanbul 1988.
- İŞÇEN, Yavuz : *Eski Çağlarda, Türkler'de ve Osmanlılarda Güvercin Yetiştiriciliği*, <http://www.guvercinbirliigi.com/arsiv/tarihce.html> 30.12.2003.
- KAYA, Ceval: *Uygurca Altun Yaruk*, Ankara 1994. s. 299, 620 vb.
- KURNAZ, Cemal: *Hayali Bey Dîvânı Tablîli*, Kültür ve Turizm Bak.Yay. Ankara 1987.
- LEVENT, Agah Sırrı: *Ali Şir Nevaî II.cilt : Divanlar -+ Türkçe I Farsça Divan*, TDK yay. Ankara 1966
- ONAY, Ahmet Talat: *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Haz. Cemal Kurnaz)Türk Diyanet Vakfı Yay. Ankara 1993
- ÖNAY, Yılmaz: *Van Masalları Üzerine Bir Araştırma* (Yayınlanmamış Doktora tezi), Van 1995
- Ş. SÜLEYMAN EFENDİ, *Lugat-i Çağatayî*, Mihran Matbaası, İstanbul H. 1298
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla: *XVI Asra Kadar Anadolu Sabası Mesnevilerinde Edebî Tasvirler*, s.232.
- Tarama Sözlüğü*,
Türk Lehceleri Sözlüğü: Ankara1991.

VASİLİEV Yuriy (Cargıstay): *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük*, TDK yay. Ankara 1995.
22 Dilde Sözlük: Milliyet Yay. İstanbul 1987.

YÜCEL, Bilal: *Babür Divanı*, TDK. Yay. Ankara 1995.

TULUM, Mertol (İlmi Kontrol ve Redaksiyon): *Temel Türkçe Sözlük-Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş Kâmus-ı Türkî*, Tercüman yay. İstanbul 1985.

Türk Dil Kurumu: *Türkçe Sözlük*, TDK yay. Ankara 1988.

Kaynak Kişiler:

Derleme Yapılan Kaynak Kişi	Mesleği	Doğum Yeri
A.Kadir LALEÇİ,	Öğretmen	Van
Ali KILIÇ	Öğretmen	Van
Ali POLATOĞLU,	Kuyumcu	Van
Erdal VARLI,	Serbest	Van
Hakan GÜVEN,	Öğretmen	Van
Hamza VARLI,	Serbest	Van
İzzettin LALEÇİ,	Öğretmen	Van
Seyat YÖRÜK,	Serbest	Van

Özet:

Yirmi yıl öncesine kadar Van'da güvercin yetiştiriciliği çok yaygındı. Şehirleşmenin artmasıyla bu uğraş artık daha dar bir alanla sınırlı kalmıştır. Güvercin uğraşının zengin bir söz dağarcığı oluşmuştur. Bu yazıda Van'daki güvercin ve güvercinle ilgili terimler tespit edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Güvercin, ev kuşu, güvercin türleri, güvercin indirme, güvercin uçurma.

Abstract:

Pigeon raising was very popular in Van until some twenty years ago. Parallel to the urbanization, this hobby was marginalized. However, over the years, the hobby has developed a peculiar terminology of its own. This paper studies the vocabulary about pigeons in Van.

Keywords: Pigeon, domestic birds, pigeon types, getting down pigeons and flying pigeons.